

№13- тәжірибелік сабақ: Халықаралық тәртіптің жаңа идеясы.

Жұмыстың мақсаты мен міндеті: студенттерге «халықаралық тәртіп» туралы, соғыс жағдайындағы» модель мен «сенімсіз бейбітшілік» немесе «бұзылған тәртіп» модельдерінің қалыптасуы, бұл модельді жақтаушылар жайлы, халықаралық тәртіптің негізгі өлшемдері туралы, соғыстан кейінгі әлемдік тәртіп жайлы түсіндіру.

Техникалық және инструментальдық құралдары: интерактивті тақта, проектор сызба – кестелер.

Тәжірибелік сабақ оқыту нәтижелері: жаңа халықаралық тәртіптің идеясысының саяси (құқықтық аспектіге негізделген) және әлеуметтанулық тәсілдерін ажырата алады, жаңа әлемдік тәртіптің перспективалары туралы отандық және шетелдік ғалымдардың айтқан ойлары жайлы өз пікірін қалыптастыра алады.

Оқытудың әдістері мен түрлері: баяндау, сұрақ–жауап, түсіндіру, кіріспе дәріс, пікір-талас.

Бәрі өздерің жолдарын жасауда табандылық көрсетуде. Дегенмен олардың аралығында оның тәжірибелік іске асыруында саяси және біздің күндеріміздегі әлеуметтік шындықтар жатыр, олар терең қарама-қайшылықтармен ерекшеленген және өзін талдауға тиісті тәсілдерді талап етеді. Жаңа халықаралық тәртіптің идеясы алуан түрлі тұжырымдамалық формаларды қабылдайды, екі негізгі тәсілдерге бөлуге болады – саяси (құқықтық аспектіге негізделген) және әлеуметтанулық. Осындай бөлініс шартты сипатқа ие және оның мағынасы тым жоғарламауы тиіс. Саяси тәсілдің жақтастары әлемді басқарылуының объективті қажеттіліктен туындаған және интеграциялану процестерінде осы мақсатта пайдаланудан шығады. Халықаралық жүйені құрудың қажеттілігі құқықтық негізде болады, халықаралық құқықтың рөлін өсуі мен оны қолданудың аясы кеңеюі, сонымен қоса, халықаралық институттардың мағынасы кеңеюін көрсетеді. Кейбіреулері әлемдік тәртіпті қалыптастыруда басты рөлде БҰҰ-ның басшылығымен жүргізілетін көптеген халықаралық ұйымдар болып табылады, бұл болашақтағы әлемдік үкіметтің нышаны ретінде қаралуы мүмкін деп есептейді. Басқалары, халықаралық экономикалық және саяси қатынастардың алыс келешектегі планетарлық үкімет құрудың әдісі ретінде, катализаторлар ретінде аймақтық процестер қаралады, жоғарыда айтылған институттар жасауды жылдамдататын әлемдік институттарды құру процесі деп қарайды. Әлемдік тәртіп мәселесінде әлеуметтанулық тәсілдің жақтастарының пікірлері арасында айырмашылығы бар. Оның кейбіреулері әлеуметтік құрылымдардың конвергенциясы арқылы жүретінін айтады. Қоғамның екі типті айырмашылықтарын қоғамдық-саяси және таптық антагонизмдардың өшуі әсерінен әлемдік тәртіпті қалыптасады деп ойлайды. Тап осындай жол соңында біртұтас өркениетті қалыптастыруға негізделеді (осы тұ-

жырымдаманың кейбір бөліктері халықаралық алаңда оқиғаларды одан әрі дамуына байланысты расталды). Әлеуметтанулық тәсілдің жақтастары сонымен бірге адам баласының біртұтас басқаратын орталықты жасаудың мүмкіндігіне сенбеушілікпен қарайды. А.Е. Бовиннің пікірі бойынша, тұрақты мүдделердің балансы жоқтығынан шекті мөлшерде айтуға рұқсат береді, жедел келешекте әлемдік орталыққа өз егеменділігін және өз құқықтарын әлемдік қоғамдастық мүшелерінің табыстау мүмкіндіктері туралы айтады. Біріншіден, халықаралық қатынастардағы мемекеттік актордың ұлттық мүдделер құрылымында: алдыңғы қатарға экономикалық өркендеу мен материалдық дамуды қамтамасыз етуге байланысты деп айтады. Ұлттық мүдденің экономикалық құрамдас бөлігі тек фактор емес, мемлекеттік қуаттың ұлғаюына қызмет етеді. Ол бір жағынан халықтың өмір сапасы мен деңгейіне деген өскен талаптарына мемлекеттің жауабы болып табылады. Ал бір жағынан бүгінгі күні басқа принциптерде негізделетін халықаралық сахнада мемлекеттің беделі мен абыройына оның халықаралық иерархиядағы орнына байланысты, ол сыртқы қатерлерге жаңа жауап болып табылады. Екіншіден, мемлекеттік емес акторлардың әлемдік экономикалық өмірге және ресурстарды бөлу, оның көп бөлігі трансұлттық корпорацияларымен жүзеге асады. ТҰК мен ТНБ мүдделері көбінесе мемлекеттің мүддесі мен оларды басып алуға байланысты емес. Ұлттық мүдделердің түгелімен трансұлттық мекемелермен толық келіспейтін бәсекелестік қосылады. Үшіншіден, әлемде демократиялық құндылықтардың және идеялардың жалпы халықтық сипатқа салыстырмалы иллюзиялар құрмауы тиіс. Шындығында сөз батыстық либералды-демократиялық идеологиялардың құндылықтары туралы айтылады. Басқа идеологияларға тән сияқты оған да, қоғам мен әлемге басқа жүйелердің көзқарастарын шектеуге тырысушылық, сонымен қоса, нарықтық экономиканың, парламенттік демократияны, адамдарың индивидуальды еркіндігі мен құқықтарын рационалды қажеттілік ретінде мінсіздігін көрсету, олар адам табиғатынан шығып, күрделі мәселелермен соқтығысады. Батыс басқа адамзат қоғамы үшін референтті топ ретінде көрсетеді. Бұл көбінесе экономиканы тиімді қызметін бағыттайтын, адамдардың жоғары өмір сүру деңгейі мен сапасы дамыған технологиялармен бейнеленеді. Бұл пункте коммунистік идеология мен соған негізделген социализм адамдардың батыстық шарттармен салыстырғанда материалды өмір сүре алмау салдарынан жеңіліс тапты. Дегенмен адамзат Батыстың материалды гүлдену жолын қайталай алмайды, ол шиеленіске, экологиялық жаһандануға және басқа мәселелерге, ғаламшардың табиғи ресурстары мен қуат көздерін құртуына байланысты болып табылады. Қазірдің өзінде ғаламшардағы адамдар санының 6% ең дамыған мемлекеттерде тұрады екен, олар әлемдік ішкі өнімнің 35%-ын тұтынады, бұл көрсеткіш басқа мемлекеттердің осы елдерге қосылу мүмкіндігін төмендетеді. Экономикалық теңсіздік,

мемлекеттердегі өмір сүру деңгейіне байланысты бай мен кедей деп бөлу дистанциясы және оның басылмауы көрініс табады. Бірақ ол ұзақ ғасырлар бойы қалыпты жағдай ретінде қабылданған, бірақ қазір протесттер мен қақтығыстарды туындалатын көп мөлшерде әділетсіздік деп санайды. Басқа жағынан қарағанда, әлемнің көп түрлі мәдени өркениеттілігі де төмендемегенін көре аламыз. Сондықтан әр қоғам жүзеге асып отырған модернизация екі дилеммамен соқтығысады: экономиканың тиімділігін арттыру үшін жүргізілетін қажеттілікті және адамдардың өмір сүру деңгейін көтеру техникалық экономикалық жаңару, бір уақыттағы өзіндік жеке әлеуметтік мәдени бірегейлікті сақтау мәселелерімен байланысты. Келтірілген дилемма, бірқатар зерттеушілердің ойынша, жаңа идеологияның пайда болу қайнар көзі болуы мүмкін, ол модернистік авторитаризм немесе традиционализм мен ностальгиялық постмодернизммен байланысты болатын шығар. Төртіншіден, халықаралық қатынастарда субъекттер арасында коммуникация мен өзара алмасу жоғарыда көрсетілген, сонда кең акторлардың байланысы кең шеткі каналдары ылғи да дамып, күрделі сипат алып бара жатыр. Бүгінгі күні, ол былай сипатталады: а) дәстүрлі қатынас ресми, институционалды және институционалды емес каналдар арқылы. Дипломатиялық қарымқатынас, МПӨ, екі жақты және көп жақты кездесулер, ресми адамдардың келуі және т.б.; ә) ресми инстанциялар мен қоғамдық пікір арасындағы өзара ықпалдастық билік етуші режимдердің ықпалының өсуіне ықпал жасайды; б) өзі жеке және бұқаралық ақпарат құралдарының міндетті түрде рөлі халықаралық қатынаста канал ретінде жүргізіліп келе жатқан әлемдік тәртіптің күшеюіне ықпал жасады. Аталған каналдардың барлығы әлемдік тәртіптің одан әрі дамуы мен тұрақтылығын сақтауға үлесін тигізуі керек, ол кері сыр беруі мүмкін: дағдарыстың туындауы, халықаралық қатынастағы ықпалды акторлардың көңілтолмаушылығын көтеру болып табылады. Тарих көрсеткендей, бір әлемдік тәртіптің құлдырауы және басқа типпен өзгеруі үлкен ауқымдағы соғыстардың немесе революциялардың нәтижесінде жүзеге асады. Заманауи кезеңнің сипаты 1945 жылдан кейінгі әлемдік тәртіптің құлдырауы бейбіт уақытта өтті. Кетіп бара жатқан әлемдік тәртіптің бейбіт сипаты салыстырмалы болған: біріншіден, ол көптеген аймақтық әскери конфликттерді және соғыстарды шектеген емес, екіншіден, екі күресуші блоктар арасындағы қарым-қатынастағы тұрақты шиеленіс “қырғи қабақ соғыс” формасында болған. Оның салдары көп жағдайда өткен әлемдік соғыстармен ұқсас, жаңа әлемдік тәртіпке өту: • үлкен масштабты геосаяси қозғалыстар; • жеңімпаз да жеңілуші ретінде уақытша дезориентация, нәтижесінде басты жауды жоғалту; • күштерді қайтадан топтастыру, коалициялар мен одақтар; • бұрынғы идеологиялық стереотиптерді шығару; • саяси режимдерді ауыстыру; • жаңа мемлекеттердің тууы және т.б. Халықаралық қатынаста орын алған барлық жүйенің конвульсивті трансформациясы

болып жатыр, ол саяси экстремизм мен агрессивті национализмнен босатуымен, діни шыдамсыздық, ұлттық этникалық және конфессиональды негіздегі қақтығыстардың өсуі, миграциялық ағынның күшеюі көрініс тапты. Саяси жүйенің тұрақсыздығы адамзат өз дамуының құлдырауында тұрғанын көрсетеді. Тірі қалудың объективті императивтері, қауіпсіздік және дамуы әлемдік тәртіптің сенімдірек қажеттілігіне мұқтаж, ол жаңа тенденцияларға жауап беретін, әдеттегі мемлекеттік центристік әлемнің “бөлінуімен” және дәстүрлі емес акторлардың әлемімен өмір сүруімен байланысты болып табылады. Жаңа тәртіп планетарлық үкіметпен реттеле ме екенін уақыт көрсетеді, ұлтүстілік ұлттық сипат құралдарының сәйкестігі үкіметпен, әскермен, орын алған құқықтық механизмдермен немесе оның негізі бірнеше өзара интеграцияланған аймақтық орталықтар болады, өз жиынтығында барлық әлемді қамтитын немесе әлемді басқарудың басқа нұсқасы болады. Бірақ қай жағдайда болмасын сенімді әлемдік тәртіпті құру мен қызметін бағыттау тек мемлекеттер мен үкіметаралық ұйымдардың ғана емес, сонымен қоса алуан түрлі әлеуметтік қоғамдастықтардың, тіпті нақты адамдардың құндылықтарын сақтау мен мүдделерін жүзеге асыру шарттарын құру негізінде ғана жүзеге асыруға болады. Басқа жағынан, ол қазіргі халықаралық қоғамға тән аномия деңгейін жеңіп шығуды талап етеді. Қазіргі әлем бұл жағдайдан әлі алыс болып табылады. Бұрынғы әлемдік тәртіп күш пен қорқытудан құралған, дегенмен, жаһандақ көлемде үзілген, бірақ сонымен қоса, оның ережелері және нормалары әлі әрекет етуді жалғастырды (әсіресе, аймақтық деңгейде), бұл басқа тенденциялардың қайтып келмейтіні туралы қорытынды шығаруға болады. Соғыстан кейінгі әлемдік тәртіптің құлдырауы адамзаттың алдына әлеуметтік және қоғамдық өмірдің саяси қатып қалу сияқты қатерге және қауіпке толы, өтпелі кезеңді ашады.

Жаңа әлемдік тәртіптің перспективалары туралы отандық және шетелдік ғалымдардың айтқан ойлары. Қырғи қабақ соғыстың аяқталуы биполярлы күресуден кейін және коммунистік идеологияның құлауынан халықаралық қатынастар негізгі белгілері конфликттілікті жоғалтады, ақыр соңында келісім мен ықпалдастық үміті шықты. Бұл ой “Тарихтың соңы ма?” деген Ф. Фукуяманың 1989 жылы АҚШ-та мақаласында жарық көрген. Оның ойынша, “нарықтық демократия” халықаралық қатынастардың соңғы идеалын “абсолютті идеясын” көрсетеді деп есептеген. Бұл жекелей алғанда, тарихтың соңы бола ма деген тезис полемиканы және көптеген қарсы пікір мен сұрақтарды тудырды. Идеяның жағымды қуаты “тарихтың соңы” – соғыстың, қарулы қақтығыстардың, мүдделердің қақтығысынсыз және жалпымен мойындалған идеалдар мен әмбебап құндылықтардың салтанаты құрылған, кейбіреуі сақталса да, дегенмен ұзақ уақытқа болмаса да жаңа әлемдік тәртіпті қалыптастыру мүмкіндігін көрсетеді. 1993 жылы Гарвард университетінің профессоры С.

Хантингтон қарама-қарсы идеясымен шықты, ол “өркениеттер қақтығысы”. Осыған сәйкес, классикалық конфликт қырғи қабақ соғыстың кезіңінен мәдениеттер арасындағы конфликтіге ауысады. Батыс басқасына қарағанда аса қатерлі жаулық өркениет ретінде көрсетеді. Хантингтон өзін реалисттік мектепке жақын екенін анықтайды. Дегенмен, ол халықаралық қатынасты реттеуде ұлт мемлекеттің мүмкіндіктеріне сенбейді. Сондықтан әлемді жеті өркениетке бөледі – батыстық, қытайлық-конфуциандық, исламдық, жапондық, индуистік, славян-православиялық, латино американдық және кейде мүмкін болады деп сегізінші өркениет африкандықты қосады. Оның ойынша, қызу қақтығыстар мемлекеттер, Оңтүстік пен Солтүстік, бай мен кедейлер, капитализм мен коммунизм, нақты экономикалық мүдделер арасында емес, ал аталған бірінші үш өркениеттің арасында болады. Бұл қақтығыстардың шарасыздығы келесі себептермен түсіндіріледі: • біріншіден, өркениеттер арасындағы айырмашылығының шынайылығы және төзімсіздігі; • екіншіден, әлемнің өзара тәуелділігі, осы арқылы оны “әлемдік ауылға” айналдыруы өркениетаралық өзара ықпалдастық пен миграциялық ағынның өсуін көрсетеді; • үшіншіден, әлемде болып жатқан экономикалық модернизация ең әлеуметтік даму адамдарды олардың түп негізінен және бірегейленуінен айырады, мемлекеттің әлсіреуіне және діннің үстем етуіне алып барады; • төртіншіден, өркениетаралық қақтығыстардың өрбуі батыстың екі ұстаным ұстауымен түсіндіріледі: халықаралық сахнада экономикалық және ғылыми қатынастарда басымдық ету, сол уақытта батыстық емес өркениеттерге “бастауға қайтып оралуды” жақтаған, соның нәтижесінде дамыған мемлекеттерде элиталардың «девестернизациясы» болып табылады. • бесіншіден, мәдени ерекшеліктер саяси және экономикалық ерекшеліктерге қарағанда тұрақты болып табылады. сондықтан бұл мәселеде компросске келу қиынырақ болып табылады; • алтыншыдан, әлемдік экономика аймақталынады: ірі экономикалық бірлестектер құрылады (ЕС, НАФТА, МЕРКОСУР және т.б.), ол “өркениеттердің санасын” жоғарылатады, экономикалық ұйымдар ортақ мәдени құндылықтарға негізделеді. Хантингтон бойынша, “өркениеттік шок” екі деңгейде көрінеді, олар: төменгі – шектес мәдениеттегі топтар арасында, жоғарғы – әртүрлі өркениеттерге жататын мемлекеттер арасында болады. Қысқа мерзімді перспективасы ортақ адамзаттық өркениеттің болуы туралы сөз болуы мүмкін емес. ХХІ ғасырда әлем автор бойынша, әртүрлі өркениеттерден құрылады, олар бір-бірімен өмір сүруге үйрену керек. Сонымен, Хантингтонның концепциясы Фукуяманың көзқарастарына қарама-қайшы болып табылады. Біріншісі халықаралық қатынастардың болашағын жағымды, екіншісі жағымсыз етіп көрсетеді. Дегенмен, жағдайлар Фукуяманың көзқарастарына өз өзгерістерін енгізді. Өзінің шулы мақаласының жарияланғанына 10 жыл өткеннен кейін автор былай дейді: “Тарих өлген жоқ. Жолдау жалғасады”. Ол жазғандай “Тарихтың

соңы” дегеннің орнына адамзаттың ақыры келуі мүмкін, біз оны қалай деп білу білімімізге байланысты. 1996 жылы Хантингтонда өз концепциясына бірнеше түсіндірмелер енгізді, ол оны одан сайын алармисттік етіп жіберді. Автор бойынша, мәдениеттер тіпті нарықтың әсерімен де араласуы мүмкін емес, ал батыстық өркениет қазіргі әлемге ықпал жасағысы келетін жалғыз өркениет емес. Батысқа өзгелерден, тарихы, діни және мәдени өркениеттер бойынша батыстық емес және қазіргіден босату, өзіне бөтен жақтастарының өркениеттік қатынастардан қорғану керек. Тағы бір болашақтың моделін өз жұмысында “ойдан айырылған әлем” деген еңбегінде француздық автор Заки Лаиди таныстырған болатын. Оның ойынша, “Қырғи қабақ” соғыстың нәтижесі “тек коммунизмнен алшақтау емес, сонымен қоса ағартушылық кезеңінің аяқталу кезі”. Оның ойынша, дәл осы жағдай жаңа әлемдік тәртіптің туындауына және әлемдік дамудың “дағдарыс мағынасының” шиеленісуі кедергі келтіреді. Бұл дағдарыс а) “соңғы нәтижедегі мақсаттардың жоғалуы” (әлем қайда бағытталды?) және ә) “орталыққа ұмтылатын үрдістердің жоғалуы” (барлық институттар, халықаралық та, ұлттық та дағдарысты бастан кешуде). Лаиди анархистік, бағытталмаған және әлемнің мәнісі жоқ деген тезисін алға тартады. Жоғарыда көрсетілген еңбектер халықаралық қатынастардың қазіргі жағдайына бағалау ретінде, жаңа әлемдік тәртіпке және оның мазмұнының көшу мүмкіндігі жағдайын көрсетеді. Қазіргі әлемдік тәртіптің ойларының вариациясы әр алуан болып табылады. Ең кейінгілері келесідей сипатта болады: “Қырғи қабақ” соғыс кезеңінен кейін, жаңа әлемдік жаңа тәртіпке көшуде сәтті болады. Жағымды конвульсияға қарамастан “екі Еуропаны” достастыруға алып келеді, сонда “серіктестікке”, “ортақ үйге”, “панеуропалық одаққа” және еуро атлантикалық ықпалдастыққа алып келеді. Жағымсыз сценарий бойынша, ауысу сәтті болмайды. Ол жалпыға ортақ хаос пен анархияға алып келеді, бірақ қазір Батыс пен Шығыстың арасында емес, негізгі орында бай мен кедей ұлтта, сонымен қоса, жаңа ұрпақ кезіндегі басқа конфликтерді келтіруге болады. Ойлары жағымдырақ (барлық пікірлерді ескере отырып) болып халықаралық қатынастар бойынша Француз институтының директоры (IFRI) Т. де Монбриалдың көзқарастары есептеледі. Ол жаңа әлемдік тәртіпті қалыптастыруды «триада» призмасынан жаһандануды қосып, азаматтық қоғамды кеңейтіп (ұлттық шекте болсын, жалпы әлемдік болсын), сонымен қоса басқарудың әділетті моделдерін іздестестіруді қарастырады. Отандық ғалымдар “Батыстың Ресейге деген қарым-қатынастағы фобиясын” көрсетеді, НАТО-ның кеңеюі мен қауіпсіздік жүйесінің біржақты Батыстың таңдауына тиімді құруы, БҰҰның сызығын кесіп өту қажеттілігіне сілтейді. Сарапшылар СВОП Батыстың еліктіруінен Ресей Федерациясының әлсіздігін пайдалану дәстүрлі экспансия әдістерімен, НАТО-ның жаңа стратегияларының салдары тұрақсыздандырады, халықаралық қатынаста геостратегиялық ойлау

рөлінің сақталуы және әскери күштің рөлін айқындайды. Жаһандық демократияның перспективасы және азаматтық қоғамның кеңеюі көбінесе жетуге қиын, тым жағымды бола бермейді. Батыстық өркениет табиғатынан екіге бөлінеді, өзіне мәдени жеткілікті түрде анық ұмтылушылық тән, басқа өркениеттік мәдениет экспанциясына ерекше айтылады. Империялық басқаруда, қазіргі саясаттағы АҚШ-тың әлемдік лидер ретіндегі, жаһандық әлемдік тәртіптің принциптеріне сәйкес келмейді. Барлық авторлар көпполярлық концепциясына жеткілікті түрде сыни көзқараста, кем дегенде ресурстардың болуы, қазіргі әлемнің жетекші державалардың ресурстарын сәйкестендіру. Зерттеушілердің және сарапшылардың көбісі жаһандық экономикалық интеграция процесі мен Батыс пен ықпалдастықта бір уақытта өз ұлттық мүдделерін алға тартуда РФ-сын тарту қажеттілігі туралы айтады. Осы себеппен ресейлік ғалымдар Батыс жаққа сыни көзбен қарайды, оның жаһандық әлемдік тәртіптегі ұстанымына байланысты, ресейлік ғалымдардың пікірі батыстық ғалымдардың пікіріне қарағанда ұстамды болып табылады. Атақты француз саясаткері Пьер Аснер былай жазады: “...Батыста болып жатқан прогресс әмбебап болып табылады, жекелей алғанда адам құқықтары, көптеген басқа адамзат көздерінде батысты дәріптеу сияқты көрінеді, әсіресе АҚШ күші өзі қай жерді жөн деп санайды, сол жақта басымдық танытады, егемендіктің дәстүрлі шекараларын сақтамайды”, өзін осы арқылы жабайлық жағдайына итереді. И. Рамоненың ойынша, НАТО-ның операциясы Косовоға қарсы халықаралық қатынастардың тәртіпсіздігін және сенімсіздігін және жаңа жаһандық тәртіптің бастамасы болды. Оның ойынша, экономикалық жаһандану постконфронтационды кезеңінде басымдық беріледі, жаһандық стратегиялық жобасын дайындау қауіпсіздік аймағында бірнеше ойындар ұйымдастырылады. “Гуманитарлық араласуды ең жоғары деп қоятын НАТО еш ойланбастан халықаралық саясаттың екі маңызды тыйымды бұзады: мемлекеттік егемендік және БҰҰның Жарғысын”. Рамонеге сәйкес, жаһандық әлемдік тәртіптің сипаттары Батыстың жаңа стратегиясына бағытталған “нөлдік соммадағы” жоғалту принципінде көрінетін, батыс үшін абсолютті императив гуманитарлы араласуды жүзеге асыру болды. НАТО жақтан түгелімен адамдық құрбандардың жоқ болуы және материалды шығындардың аз болуы, ал бір уақытта мыңдаған сербтердің өлуі, жаппай әскери, өнеркәсіптік, азаматтық инфраструктураның қирауы, мемлекет дамуында бірнеше онжылдықтарға кейін шегеріп тастады, бұл операцияны термин ретінде дәстүрлі ойдағы соғыс емес деп айтуға мәжбүрлейді. Күштердің тең еместігі, абсолютті шабуылдаушы жақтың басым екенін көрсететін, ол шындығында карательді операция болған. Батыстың жаһандық әлемдік тәртіп стратегиясының басқа маңызды сипаты, ол НАТО-ның Косовадағы жүргізген операциясындағы БАҚ-тың манипуляциясы болған. Рамоненың сөзі бойынша, НАТО-ның басты мақсаты “соғысты көрінбейтіндей,

беймәлім жасау және журналистер үшін негізгі ақпарат көзі болып қала беру” болған, дегенмен, “жаңа формадағы демократиялық цензура мен жарқын пропаганданы да” шектеген жоқ. Нәтижесінде батыстық БАҚтың жариялымында оқиғалар куәгерлердің Белградтың әскери күшінің Косовадағы азаматтарға қатысты күш көрсетуі туралы айтқан (репортерлер жағынан еш құжаттық дәлелдерсіз). Басқа әдістерді пайдаланып көруде, сенімді түрде журналистерге саяси қысым көрсету жолымен жүзеге асырған. Британдық Белградтағы Би-Би-Си корреспонденті Джон Симпсон НАТОның атқылаушыларының мектептерді және өзге азаматтық объектілерді құртқанына көңіл аудартуға тырысқан, сонымен қоса, Сербияда билік етіп отырған режимге демократиялық оппозицияның бар екенін айтуға талпыныс жасап, ақыр соңында Ұлыбритания үкіметімен “Милошевичпен жалпылдақтықта ”деп айыпталды. Үкімет тіпті оның Белградтан шығуын талап еткен, бұл Би-Би-Си жағынан келісім таппады. Осы сияқты әрекеті үшін Италияда “Милошевич агенті” болып, РАИ корреспонденті Эннио Ремондино атанған. Францияда атақты публицист Режи Дебре өзінің қысқа уақытқа Косовада болған репортажы ресми “шындықпен” сәйкес келмегендіктен “автордың шынайы интеллектуалды жазалауына” әкеліп соқтырды. И. Рамоне жоғары да айтылған ұстанымдардың жақтастары сияқты, француздық «Монд дипломатик» журналының айналасына топтасқан, олардың ойынша, жаһандық әлемдік тәртіп стратегиясы біріктірмейді, ол Батыс Еуропа мен АҚШ бөледі, себебі, екеуінің мүдделері бөлектене түседі. Егер еуропалықтар жаңа әлемдік тәртіпті Батыспен бірге мемлекеттердің қоғамдастығын либералды құндылықтар мен адамдардың құқықтары негізінде күш салудың нәтижесі деп көрсе, онда АҚШ әлемдегі жекелік лидерлігін қамтамасыз ету үшін барлығын жасайды. Еуропалықтармен одақтастық тек кейбір нақты прагматикалық мәселелерді шешу үшін қажет, кейін бір қажеттілік туындағанда бірігіп әрекет етуді тоқтатады. И. Рамоне мен А. Жокс көзқарастарын жақын жақтаушылардың ойынша, Америка ғаламшарға үстемдік етуге ұмтылатын Еуропаға қарама-қайшы деп есептеген. Сондықтан, байланыссыз және бытыраңқы ойлардан АҚШ қатысты дискуссия туындатуынан бөлек, оларға қатысты ішкі логикаға сәйкес доктринальды және эмпирикалық призма арқылы қарастырған жөн. АҚШ мемлекеттің негізі болғысы келмейді, олар нарықты құрушы болғысы келеді. Олардың Еуропаға, басқа да дамыған мемлекеттерге қатысты стратегиясы мемлекеттерді және мемлекеттік аппараттарды жою арқылы трансұлттық аймақтық бірлестік құру болып табылады. А. Жокс: “Бұл неоимпериялық мемлекеттік емес жоба” деп жазады. Оған қарама-қайшы еуропалық мемлекеттер өзін мемлекеттердің негізін қалаушы және империяларды құртушы ретінде санайды. Француз революциясы, Оттоман империясының құлдырауы, құлдық империяның экспансиясы, Версаль келісімшарты және деколонизация: барлығы жаңа Еуропаның тарихы ол

үздіксіз мемлекет құру болып табылды. ХХІ ғасырдың қандай болатыны және қазіргі ғаламшардағы бар екі жүз мемлекет арасындағы рөлдер қалай бөлінетіні туралы сұраққа жауап іздеген, Э. Шиллердің ойынша, олардың кейбіреулері басқасына қарағанда көп ықпалға ие болады. “Бірақ бір жақтардың бірі АҚШ экономикалық, әскери және мәдени күшімен өзінің сөзсіз үстемдігін орнатуға күш салады. Жекелей алғанда, ол біржақты тәртіпте өзіне “электронды заманның” тиімді ойын ережелерін құрғысы келеді, осылайша, алдағы ғасырда өзара тәуелді ғаламшарлық желілерде өз үстемдігін қамтамасыз ету үшін жасамақ. Бұл мақсатпен Интернет американдық сауда экспанциясының құралы ретінде қарастыруға болады. Бірақ өміршең гегемония жоқ. Қазірдің өзінде Еуропаның және Оңтүстіктің кейбір мемлекеттері ақырын болса да, бағынбауды көрсетуді бастады”. Батыстағы, біздің мемлекетімізде сияқты көптеген ғалымдар АҚШ-тағы саяси қайраткерлердің ұстанымдарынан тәуелсіз, олардың сөзсіз экономикалық, әскери, техникалық, ақпараттық, мәдени күштері, демократиялық имиджі әлемдік сахнада дара американдық лидерлікті қазіргі уақытта олар иемденген үлкен ресурстардың шектеулігі себебінен мүмкін емес болып табылады. олардың кейбірі, “жаһандық басқарушы орталық “жетілік” құрылды деп есептейді, ол шарттылық үлесінде... болашақтағы “әлемдік үкіметтің” бейнесі ретінде қарастырылады. М.А. Хрусталеv бұл идеяны оңайлатылған деп түсінбеу қажет, бұл жерде объективті процесс туралы айтылады. Дегенмен де, “орталық жаһандық басқару» туралы негізгі қорытынды күмән тудыртады: басқа да көптеген жаңа жағдайлар, оның ойынша, халықаралық қатынастарының тарихымен бірге барлық кезеңдерге тән негізгі әрекет етуші иелердің әлеуметтік саяси мүдделерін бөлініп кетуін назарға алмайды. АҚШ-пен өзге “сегіздік” мүшелері арасындағы келіспеушіліктер болмайды деп кесіп айтуға болмайды, бірақ асыра сілтеудің де қажеті жоқ. Сондықтан “сегіздік” жақтан әлемдік саясатты “жекелей” келісім арқалы басқару, оның “әлемдік үкіметке” айналуы шындыққа жанаспайды. Сонымен қоса, әлемдік саясат өзара тәуелді экономикалардың “басқаруына” келмейді. Ол тәжірибеде өз растама ретінде көрінісін тапқан. Қорытынды, “ортақ басқарушылық кеңістік құру қорытынды фазасына өтеді” дегенге сай келеді, Белградтағы атқылаудан бірнеше күннен кейін аударылды. Дж. Розенаудың ойынша, халықаралық саясат үшін “қырғи қабақ” соғыстан кейін институализация деңгейінің көтерілуі мен кенеттен реттеуші механизмдердің санының көбеюі тән болды. Жоғарғы биліктің ұлтүстілік сипатының жоқ болуы “үкіметсіз басқаруды” құруды білдіреді, басқа сөзбен айтқанда, біріккен әрекеттерден ортақ құндылықтар негізінде басқару жүйесінде жаңа акторлар құру болып табылады. Осындай басқару (жаһандық эмперикалық тәртіп ретінде элементтерінің бар болуы) ережеге сәйкес, мәжбүрлеу құралдарына мұқтаж емес, оның негізінде басты мақсаттарға деген акторлар арасындағы келесім жатыр.

Билік қатынастарының орталықтандырылған және иерархиялық жүйеден жаңа, нақты контурлары жоқ, жүйелері – формальды емес байланыстар мен институттар, олар ықпалдастықта мақсаттарды жақындастыру үшін өзара толықтыратын қызметтерді орындау кезеңіне өту жүзеге асады. О. Янг легитимді мәжбүрлеуші биліктің жоқ болуына қарамастан, жаңа акторлардың әрекеттері формальды және формальды емес ережелер және үкіметаралық және үкіметтік емес механизмдерді ұстануы да мүмкін болып табылады дейді. Институттар, нормалар, процедуралардың жиынтығы адамдарға өз мүдделері үшін күресудегі талпыныстарын білдіруде мүмкіндік беру, өз кезігінде басқарудың әділетті негізін құрайды. Халықаралық саясаттың реттеуші жүйесінің дамуы утилитарлы және прагматикалық үрдістерге бағынышты болады және тек күштердің қатынасын білдірмейді, сонымен қоса, мүдделердің жақындасуының өскенін көрсетеді. Халықаралық өмірді басқару әрдайым жалғасушы процесс ретінде түсінуді қалыптастырады. Ол халықаралық анархияны жеңіп шығады, бірақ режимдерден айырмашылығы, ол ешқашан қатаң тіркелген жағдайды көрсетпейді. Реттеу алдын ала жасалынған ережелерден шықпайды, ол бірге қызмет етудің жиынтығынан тұрады: алмасу, келіссөздер, өзара тиімді шегінімдер және конфликттер. Сондықтан governance пен азаматтық қоғам түсініктерінің арасындағы тығыз байланыс – “трансұлттық азаматтық қоғам мен сәйкесінше, әлемдік қоғамның пікірі, мемлекет оның назарына көбірек алуға мәжбүр болады”. Жаһандық басқару түсінігі жалпылай алғанда анық болып көрінбейді. Ол нақты мазмұнға ие емес, ол тек жалпы әдістің жақтастары әлемдік тәртіптің концепциясын пайдалана отырып сипаттайды. Бұл әдіске сәйкес, әлемдік тәртіп әртүрлі акторлар айналасындағы мүдделердің тоғысуы, сондықтан соңғылары ылғи да оған итереді, осы арқылы алуан түрлі халықаралық саясаттың ортақ реттеуші жүйесін құруға бағытталған процесс. Бұл азаматтық қоғамның қалауларын білдіретін және әмбебап сипаттың құндылықтарын көрсететін жүйе болып табылады. Скептиктер олардың қатарында келесідей ғалымдар бар, олар П. де Сенаркленс, Д. Золо, А.М. Слоутер және т.б. кейбіреуі бұл концепциядағы кемшіліктерді айтады. Олардың ойынша, саяси өмірде жағымды эволюция ретінде араластыру мемлекеттік емес акторлардың рөлін, соның ішінде ТНКның рөлін асыра бағаланатыны туралы оның мемлекеттердің кемшіліктерін жұмсартуға мүмкіндік береді. Барлық акторлардың анық емес ансамблінің аралыстыру тенденциясы байқалады, иерархиялар мен деңгейлері арасындағы қатыссыздықпен, арасында біреуінің олардың реттелуіне ықпал етуге қабілетті. Шындығын да, П. де Сенаркленстің ойынша, мысалы, халықаралық акторлардың негізгі белгілері, олардың саяси ықпалдары, стратегиясы халықаралық саяси күштердің және институциональды құрылымынан шығатын конфигурациясымен негізделеді. Халықаралық қатынастарға араласу әртүрлі сарапшылардың,

трансұлттық бюрократияның, жергілікті және аймақтық желілердің саяси қатысу процедуралары мен биліктік кеңістіктің бақылау мәселелерін шешу, бұл акторлардың табиғаты инстанция секілді, әртүрлі типте қолжетімді болады. Сонымен, ҰЕҰ-дар ВТО немесе МВФ-ға ешқандай қолже тімділігі жоқ, оның халықаралық ұйымдардағы өкілдерінің саны сол кезде саяси ықпалы шектеулі болса да, өсуін тоқтатқан жоқ. Ұлт мемлекет делегитимациясының орын алған жағдайында, мемлекеттік емес саяси қызметтерінің приватизациясы және әлеуметтік күштердің шектеулі сипаты халықаралық саясатта ұлт мемлекеттің орнын шынымен де өзгерте алмайды. Жаһандық азаматтық қоғамның қалыптасу үрдісінің болуы қайта келместей болмайды, қарама-қайшы процестердің үлкен ықпалын сезінеді және демократизация мен трансұлттық интеграцияның әмбебап сипаты мен мағынасы процестің туындауына көрсетпейді. “Батыстың космоcаяси ортасы “жаһандық азаматтық қоғамын” Д. Золо былай жазады: – өзара ықпалдастықтың және өзара тәуелді қызметтерінің желісі шектерінен шықпайды, бірнеше маңызды салаларында “жаһандық нарықтың” туындауы, басты қаржылық, технологиялық, өнеркәсіптік және қызмет көрсету салаларында туындаған”. П. де Сенаркленс халықаралық ұйымдар тым жиі басқарудың әділетті ережелерінен қашады, ерекше бақылаудың механизмдерін және басымдығын, олар демократиялық институттарының функцияландыру үшін қажет болып табылады. Осылайша, қазір отандық болсын, шетелдік әдебиеттерде болсын жаңа әлемдік тәртіп бойынша туындаған көзқарастардың болуы мен перспективалары ұстанымдардың әртүрлілігі мен алуан айтылуымен өзгешеленеді. Бұл позициялар мәселенің ортақ көруді құрамайды. Қарастырылған концепциялардың біреуі де әлемдік тәртіп мәселесін шеше алмайды. Олардың сәйкессіздігі авторлардың басқа теорияларға бейімділікпен, сәйкесінше, олардың идеологиялық қалауларымен түсіндіріледі. Осының бәрі өтпелі кезеңде жаңа халықаралық тәртіптің қалыптасуы әлі аяқталмағанын білдіреді. Әлемдік тәртіптің қалыптасуы тек жаңа фазасында орналасқан. “өтпеліктің” жағдайы жаһандық жүйені толығымен қозғайды, осылай барлық мемлекеттің категориясын, ұзақ уақытқа сақталады. Сұрақ жаһандық әлемдік тәртіптің болуы туралы емес, ал оның қандай болуы туралы болмақ. Мәселе тек академиялық мүддені көрсетпейді. Атақты зерттеушілердің, беделді сарапшылардың бағалауы, эмпирикалық халықаралық тәртіптің “сапасы” мен деңгейі және ерекше болашақ әлемдік құрылым туралы ойлар жетекші халықаралық акторлардың саяси жүріс тұрысына ықпал жасайды. Олардың атынан шешім қабылдайтын тұлғалардың сенімділігі, қажеттілігінде және мүмкінділігі халықаралық қатынастардың “дұрыс” теориялық модель негізінде тез қайтадан ұйымдастыруда оның залалды салдары барлық әлемге жағымсыз болып табылады.

Деңгейлік тапсырмалар:

1–деңгейлік сұрақ. «Соғыс жағдайындағы» модель жақтаушылары?

1–деңгейлік сұрақ. «Халықаралық тәртіп» деген не, осы түсініктің мазмұнына не кіреді?

2–деңгейлік сұрақ. Екіншіден, адамзат қоғамының тарихында халықаралық тәртіптің қандай астарлары болды?

2–деңгейлік сұрақ. Үшіншіден, халықаралық тәртіптің соғыстан кейінгі қандай өзіне тән ерекшеліктері болды?

3–деңгейлік сұрақ. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі халықаралық тәртіп қандай ерекшеліктермен басталды?

ОБӨЖ тапсырмалары: Соғыстан кейінгі әлемдік тәртіп.

БӨЖ тапсырмалары: Халықаралық тәртіптің жаңа идеясы. .

Негізгі әдебиеттер:

1. Л.М.Иватова, Ә.С.Қайдарова, Ә.Т.Мухитденова. Халықаралық қатынастар теориясы, оқу құралы, 2019
2. Л. К.Торбьорн, Қазақ тіліне ауд.Н.Сайбекова, Ж.Бурибаева. Халықаралық қатынастар теориясының тарихы. Монография. Алматы: Дәуір, 2017.
3. Д.М.Мажиденова, К. Г.Шерьязданова. Теория международных отношений. Оқу құралы, 2019.
4. И.А.Черных. Теория международных отношений. Учебное пособие. Алматы, 2019.
5. А.Г.Дугин. Геополитика и Международные Отношения. Т. 1, Монография, М.: Евразийское Движение, 2012.
6. M.Criffiths. Uluslararası ilişkilerde temel düşünceler ve teoriler. Ankara, 2011.
7. T.İskit. Diplomasi: Tarih, teorisi, kurumları ve uygulaması. Ankara, 2012.

Қосымша әдебиеттер:

1. Антюхина-Московченко В.И., Злобин А.А., Хрусталеv М.А. Основы теории международных отношений.-М.,2014
2. Введение в теорию международных отношений./Под ред. А.С.Манькина.-М.,2014
3. Загорский А.В., Лебедева М.М. Теория и методология анализа международных переговоров.-М.,2014
4. Назарчук А.В. Этика глобализирующегося мира. - М., 2014.
5. Цыганков П.А. Международные отношения. М., 2014.

6. Rosenau J. Turbulence in the World Politics. L., 2014.